

“ÖNCE EKMEK” ve SOSYAL ADALET

Ülkü ŞAHİN*

Özet:

Adalet sınırları çizilmesi oldukça zor bir kavram. Ancak “sosyal” kavramı ile bütünleşik olarak betimlenmeye çalışılan adalet kavramının toplumun tümüne veya içeriksel olarak toplumdaki çıkarlara veya servet farklılaşmasına ve bu farklılığın azaltılmasına yöneldiğini söylemek yanlış olmaz.¹ Sosyal adaleti sırf milli gelirin mutlak eşitliğe göre dağıtımını olarak düşünen düşünürlerin yanı sıra, bu terimin sadece iktisadi anlamda değil etik, sosyolojik ve hukuki anlamda da önem taşıdığı öne süren çevreler de vardır. İktisadi anlamda sağlanan eşitliğin hukuki anlamda sağlanmadığı, hukuki anlamda sağlanan eşitliğin ise iktisadi anlamda sağlanmadığı durumlarda sosyal adaletin lafzından başka bir şeye ulaşamayacağımız aşikâr.

Orhan Kemal toplumcu gerçekçi edebiyat akımının öncü yazarlarındandır. Romanlarında ve öykülerinde toplumun ezilen kesimlerini kimi zaman bir çırçır fabrikasındaki işçi üzerinden kimi zaman okuma mücadelesi veren bir öğrenci üzerinden kimi zaman da eril sistemde bir kenara itilmiş kadınlar üzerinden anlatır. “Önce Ekmek” adlı eserin seçilme sebebi ise yazarın öykülerinde sosyal adalet bağlamında çeşitli sorunların farklı bakış açıları ile incelenmesidir.

Peki, sosyal adalet nedir? Ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır? Bu ve benzeri soruları insanın aklına getiren bir kavramı Orhan Kemal, “Önce Ekmek” adlı eserinde nasıl işlemiştir? Takdir edersiniz ki son soruya cevap vermeden önce yani eseri incelemeyen önce ilk sorularımıza bir takım cevaplar vermemiz gerekmektedir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyal adaletin teorik anlatımı ile kavramın oluşumu ve gelişimi üzerine yapılan tartışmalar anlatılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise “Önce Ekmek” adlı eserden sosyal adalet/adaletsizlik tabloları sergilenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: sosyal adalet, insan hakları, fırsat eşitliği, toplumsal cinsiyet

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Lisans 2. sınıf öğrencisi

¹ Okşar, M. (2009). *Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü*. Ankara Barosu Dergisi, 2, 106-122

Çalışmanın bu bölümünde amacımız sosyal adaletin gelişim grafiğini Aristoteles'in denkleştirici adalet anlayışından, J.Rawls'ın "Bir Adalet Teorisi"²ne doğru sergileyerek kavramı tanımlamaya çalışmaktır.19.yy'da kavramın ortaya çıkışını hazırlayan olaylara kısaca değinilecek böylece eserin önemine binaen kavram açıklanmaya çalışılacaktır.

SOSYAL ADALET KAVRAMI

"Sosyal adalet" kavramı duyulduğu andan itibaren içerisindeki iki sözcükten en fazla dikkat çeken hiç kuşkusuz "adalet". Adalet sınırları çizilmesi oldukça zor bir kavram. Ancak "sosyal" kavramı ile bütünleşik olarak betimlenmeye çalışılan adalet kavramının toplumun tümüne veya içeriksel olarak toplumdaki çıkarlara veya servet farklılaşmasına ve bu farklılığın azaltılmasına yöneldiğini söylemek yanlış olmaz.³ Kimilerine göre sosyal adalet milli gelirin eşit şekilde paylaşılması ile sağlanır. Böylece sömürü ortadan kalkar ve sermaye bir zümrenin elinde toplanmaz. Yine kimi çevrelere göre gelir dağılımı ne kadar ahenkli yani emeğe göre ve ne kadar dengeli olursa sosyal adalet de o derece sağlanabilir.⁴

Peki, bu yeterli midir? Milli gelir eşit şekilde dağıtılsa dahi sosyal adaletsizlik yaşanabilir mi? Bu sorulara İoanna Kuçuradi "Felsefe ve Sosyal Adaletsizlik" makalesinde şu cevabı verir: "Sosyal adaletsizlik bir çok Üçüncü Dünya ülkesinde, bugün, siyasal yönetimlerin, devletin elinde olanı ülkede eşitsizlikle-nesnel ihtiyaçlara göre-, ama temel hakların eşitlikle korunmasını sağlayacak şekilde paylaşmadığı, yani "yok"ları eşitçe paylaşmadığı için de ortaya çıkıyor." (Kuçuradi,2011:16) Yani sosyal adalet yalnızca gelir dağılımındaki adaletsizlikle tanımlanabilecek kadar dar bir içeriğe sahip değildir. Yine bunun yanında yalnızca ülkelerin zenginlik ya da fakirliği ile de ilgili değildir. Zira dünya listelerinde milli gelir bakımından en üst sıralardaki bazı Ortadoğu ülkelerinde de sosyal adaletin olmadığı bilinen bir gerçek. Alman Bertelsmann Vakfı'nın yaptığı bir araştırmaya göre, dünyanın en büyük ekonomisi olarak kabul edilen ABD, sosyal adalet sıralamasında 27'inci sırada yer alıyor.⁵

Yine İoanna Kuçuradi bu durumu aynı makalesinde şu cümlelerle netleştirmiştir: "Yurttaşların temel hakların korunmasına ilişkin konularda birbirini

² J. Rawls'ın 1971 yılında çıkan eserinin adıdır. Eserin orijinal adı "A Theory of Justice" dir.

³ Okşar,M.(2009). *Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü*. Ankara Barosu Dergisi,2, 106-122

⁴ Özgüven,A(2003).*Sosyal Adalet*,İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi,Cilt:2,Sayı:1-2,35-38

⁵ "Türkiye sosyal adalette sondan birinci"

(2011,28 Ekim). <http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-sosyal-adalette-sondan-birinci-sirada.htm>

sömürmesini devlet dolaylı olarak bunu amaç edinen yasalarla sağlayamadığı yerde orada sosyal adaletsizlik ortaya çıkar."(Kuçuradi,2011:15)

Bu durumda şunu dersek yanılmış olmayız. Gelir dağılımındaki dengesizlikler sosyal adaletsizliğin en temel problemlerinden biri olsa dahi herkese -bir şekilde- hakkına göre, eşit gelir dağılımı problemin çözümü değildir. Herkes milli gelirden hakkına düşeni aldığı halde devlet, insanın insana zulmünü hukuki normlarla önleyici tedbirler almadıkça ve bu anlayış topluma yerleşmedikçe sosyal adaletin varlığı ancak sözde kalacaktır.

Bu çerçevede sosyal adaleti en basit tabiri ile güçlünün güçsüzü ezmesini önleyecek mekanizmaların sağlanması olarak tanımlayabiliriz. Lakin eksik bir tanım yapmış oluruz. Sosyal adalet, toplumda bir şekilde var olan sınıfsal ayrımlara rağmen bir tek bireyin dahi insan onuruna yakışmayan şartlarda yaşamaması, fırsat eşitliği çerçevesinde var olan sınıfsal ayrımları kaldıramıyorsa dahi bu ayrımların en düşük seviyeye indirgenerek herkesin eşit koşullar altında yaşamını sürdürmesidir.

Sosyal adalet 19. yy.da ortaya çıkmış olan bir kavram olsa da düşünsel temelleri çok daha eskilere dayanmaktadır. Köklerini Aristoteles'in adalet anlayışından* alan sosyal adalet kavramının gelişimi felsefi bir düşüncenin kendi doğal gelişimi değildir. Bu kavram sanayileşmede ortaya çıkan kitlelerin fakirliği, hiçbir mülke sahip olmayan işçi sınıfının hayat mücadelesi gibi acı tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁶

Sosyal adalet bir 19.yüzyıl ürünüdür dedik. Bu yüzyıl düşünce yapılarının değiştiği Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi çok büyük atılımları arkasında bırakarak, bunlar üzerine yeni bir düzenin kurulmaya başlandığı bir dönemdir. Daha önce büyük toprak sahipleri ve onların köleleri varken, artık Fransız İhtilali ile üretim araçlarını elinde bulunduran az sayıda sermaye sahibi ile emeğinden başka satabileceği değeri olmayan geniş kitleler yani emekçiler vardır. Gelir dağılımının adaletsiz yapıldığı, modern kölelerin yani proleterlerin saatler boyu son derece sağlıksız koşullar altında dinlenme imkânı dahi tanınmadan çalıştırıldığı

* Aristoteles'e göre adalet dağıtıcı adalet ve denkleştirici adalet olarak ikiye ayrılır. Dağıtıcı adalet insanların farklılıklarına göre davranmaktır buna orantılı adalet de denir. Denkleştirici adalet herkese eşit şekilde davranmak ya da herkese eşit şekilde haklarını vermekle ilgilidir.(örnek:kanun önünde eşitlik) Doğada olduğu gibi toplumda da gerçek eşitliğin eşitsizlik olduğunu savunan Aristo'ya göre insanlar arasındaki eşitsizliğin doğal bir durum ve adaletin yüksek bir norm olduğunun kabul edilmesi için, dağıtıcı adalet görevinin yapılabilmesi için eşitsizlik ilkesine uygun olarak birine az ötekine çok şey verilmiştir.

⁶ Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

bir dönemi Paul Lafargue "Tembellik Hakkı" eserinde şöyle aktarıyor: "Çalışma süresi konusunda Villermé, ceza sömürgelerinde kürek mahkûmlarının günde 6 saat, Artiller'deki kölelerin 9 saat, oysa 1789 Devrimi'ni gerçekleştirmiş İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ilan etmiş olan Fransa'da bir buçuk saat yemek molasıyla birlikte atölye işçilerinin 16 saat çalıştırıldıklarını saptıyor." (Lafargue,2009:27)

Sırf bu örnek bile bize şunu gösteriyor. Vahşi kapitalizm diye anılan bu dönemde, bir tarafın huzuru diğer tarafın sömürülmesi anlamına geliyordu. Zira dinlenmiyor, yetersiz ve sağlıksız besleniyor, kötü şartlar altında çalıştırılıyor kısaca emekçinin kanı emiliyor, "Alta kalanın canı çıksın." düsturu ile hareket ediliyordu. Vahşi kapitalizmde devlet, piyasaya müdahale etmemeye büyük önem verir. Çünkü "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler." pratiğinin işletildiği serbest ekonomi şartlarında denge koşulları bir şekilde sağlanır inancı vardır. Bu durumda kimin daha çok çalıştığı ve hak ettiğinden çok, sermayenin kimin elinde olduğu daha çok önem taşır. Hal böyle olunca büyük sermaye sahipleri zenginliğine zenginlik katarken emeği sömürülen yığınların yoksullaşma ihtimali giderek yükselir.

Nitekim sömürülen taraf ötekinin huzurunu kaçırmak istedi. Huzuru kaçırmamanın yolu da birlik olmaktan ve sürekli mücadele etmekten geçiyordu. Yükselen sosyalist işçi hareketleri kapitalizme alternatif oluşturur hale gelmişti. Bu nedenle başının gitmesini önlemek isteyen kapitalizm, kendinden taviz vermek zorunda kaldı. Tanıdığı bir takım sosyal ve ekonomik haklar ile şartları iyileştirmeye çalıştı. Diğer bir ifade ile kapitalizm sivri tırnaklarını törpüledi. Örneğin; Alman İmparatorluğu'nda Bismarck döneminde ilk defa işçilerin sosyal durumlarını iyileştirmek üzere emeklilik, hastalık (1883) ve iş kazası sigortası(1884) kanunlarıyla, bunları takiben yaşlılık, iş görmezlik(1891) sigortaları çıkarıldı.⁷İkinci kuşak haklar olarak anılan bu haklar ve dolayısıyla sosyal adalet kapitalist bir dünyada işçi sınıfının en büyük kazanımlarından biri oldu.

Bu kavramın gelişiminde 1929 Büyük Buhranı ve 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan geniş çaplı sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin büyük etkisi olmuştur. 2. Dünya Savaşı ve Nazi rejiminin son bulmasından sonra birçok Avrupa devleti anayasasına "sosyal devlet" kavramını eklemiştir. Örneğin 1949'da kabul edilen ilk Alman Anayasası, Almanya'yı "sosyal hukuk devleti" olarak tanımlar. Aynı şekilde Türkiye'de de 1961 Anayasası ile sosyal devlet ilkesi anayasaya dahil edilmiştir. Bunun yapılmasının en temel sebebi o güne kadar yaşanan çöküntünün, kitleler halinde fakirliğin, mal ve sermayenin eşitsiz dağıtımının birinci sebebi olarak devletin bu problemlere el atmaması gösteriliyordu.⁸

⁷ Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

⁸ Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

“Sosyal devlet” kavramını ilk defa Hegel’in ünlü öğrencisi Lorenz Von Stein kullanmıştır. Stein’a göre devlet gücünü sınırlayıp, bütün bireylere mutlak eşitliği sağlayan hukuk devletidir. Aynı zamanda bireylerin mutlak eşitliğini sağlayan devlet de olmalıdır. Bu şartları sağlayan devlet ise sosyal devlettir.⁹ Peki, mutlak eşitliği sağlamak sosyal bir adalet için yeterli ve önemli midir ya da gerekli midir?

Sosyal adalet kavramı bağlamında paylaşım probleminin teorik tartışması etik teorisini John Rawls’ın 1971 yılında yazmış olduğu “A Theory of Justice” adlı kitapta atılmıştır. Kantçı ahlaka Kant’ın kendisinden sonra yapılan en önemli katkı olarak görülen bu teori özel bir siyasi rejimle değil adalet düşüncesinin kendisi ile ilgilenmektedir.¹⁰ Bu teorisinin amacı faydacılık isimli etik teolojisinin* karşısına deontolojik kökenli Kantçı bir sosyal sözleşme teorisi* çıkarmaktır. Rawls’a göre eski toplumsal sözleşme kavramı sadece bir temsil aracı ya da bir doğruluk ölçütü olup; bunun dışında adalet teorisinin özü, liberal-demokratik bir sistemde özgürlükten taviz vermeden nasıl adil bir sosyal politika geliştirilebileceği sorusuna bağlıdır.¹¹

Rawls iyi bir toplumun tesisi için ne tür adalet ilkelerinin kabul edilmesi gerektiği sorusunu sorar ve burada toplum sözleşmesi düşüncesine başvurur.

⁹ Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

¹⁰ Ecer,A., E-Dergi Feniks ,63

http://dergi.aktifelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:john-rawls-ve-qbir-adalet-teorisik&catid=14:63&Itemid=22

* Temellerini Aristo’nun attığı , amaçtan ve sonuçlardan hareket eden yaklaşım. “İyi” davranışın ne olduğunu davranışın yapılma “amacına” ve sonuçlarına bakarak çıkarmak anlamına gelir.Sonuç amaca uygunsu yapılan ahlakidir.Kısaca haklar yoktur, fayda vardır ve adil olan her ne faydayı artırıyor odur.J.SMill’in ifadesiyle “Faydacılık ya da “En Büyük Fayda İlkesi”, davranışların,mutluluğu yükseltmeye eğilimli oldukları oranda doğru, mutluluğu azaltmaya eğilimli oldukları oranda da yanlış oldukları görüşünü ihtiva eder. Mutlulukla, zevke ulaşma ve acının yokluğu, mutsuzlukla da acının varlığı ve zevkten mahrumiyet amaçlanır.”(Tannenbaum ve Schultz,2006:358)Yani haklar yoktur, fayda vardır ve adil olan her ne faydayı artırıyor odur. Faydacılığa karşı çürütücü örnekler vermek çok zor değildir, mesela faydacılık eğer doğru bir ahlaki yaklaşımsa, küçük bir grubu köle yaparak kırbaçla ölesiye çalıştırmak, toplumun totalde sahip olacağı faydayı arttırdığı takdirde “adil” görülebilir. (Gorowitz, 1994:270)

* Deontolojik etik yaklaşım Kant’ın attığı görevlerden hareket eden yaklaşımdır. İyi davranışın ne olduğunu sonuçlara bakarak değil, davranışın “kendisine” bakarak çıkarmak anlamına gelir. Bir davranışın sonuçları ile doğrulanamaz ancak kendisi doğruysa doğrudur.

¹¹ Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

Kitabın ilk bölümünde Rawls, toplumu oluşturan tüm insanların siyasete ve hukuka yön verecek etik prensipleri belirleyecek bir toplumsal sözleşme yapmak üzere bir toplantı yapmalarını hayal eder.¹² Toplumu meydana getiren tüm özne / failler tam bir bilgisizlik halinde bulunurlar. Kendileri hakkında hiçbir bilgiye sahip değildirler ancak pratik meseleleri, iktisat teorisinin ilkelerini, toplumsal örgütlenmenin ilkelerini ve insan psikolojisini belirleyen yasaları anlayabilecek durumdadırlar. Ayrıca kişilerin rasyonel bir çıkar duygusu ile eylemde bulunmalarını ve bir adalet duygusuna sahip olmalarını öngörür.(Cevizci,2012:278)Böylece taraflar adil olmayan kararlar veremeyeceklerdir. Zira burada düşündükleri artık bireysel faydadan ziyade toplumsal fayda olacaktır.

Taraflar bu bilgisizlik halinde “hakkaniyet olarak adalet” anlayışının iki temel ilkesine varacaklardır:

1. Her bireyin, herkes için benzer bir özgürlükle bağdaşan en yüksek derecede eşit özgürlük hakkına sahip olduğu ilkesidir.

2.a)Toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerle en olumsuz, en dezavantajlı durumda bulunanlara en fazla yarar sağlayacak şekilde mücadele edilmesi,

b)Hizmet ve konumların, hakça bir fırsat eşitliği temeli üzerinde, herkese açık olması gerektiğini bildirir. Ona göre, bu iki adalet ilkesinin etkili bir biçimde uygulandığı toplum iyi ve adil bir toplum olacaktır. (Cevizci,2012:278)

Rawls'a göre toplumda adalet herkesin mutlak olarak eşit olmasını gerektirmez, bazı sosyal ve ekonomik farklılıklar, yani eşitsizlik durumları da meşru olabilir, bu durum ancak ve ancak söz konusu eşitsizlik toplumdaki en düşük seviyeli insanın lehine bir sonuç verecekse geçerlidir. Bu anlamda toplumda insanların işlerine motive eden veya girişimci kılan bazı ödüller mesela para kazanmak gibi amaçlar çerçevesinde zengin, fakirlerden ayrılmış olmak sosyal açıdan “adil” sayılabilecektir, ama bu eşitsizliklerin en fakir insanlara yarar sağlayacak bir karaktere sahip olması bunun ön şartıdır. Dolayısıyla her eşitsizlik, ancak toplumun en kötü durumda olan üyesini mutlak eşitlik durumunda olacağından daha iyi duruma getirirse meşru kabul edilebilir.¹³ İnsanlar arasındaki eşitsizlikleri gidermek için fırsat eşitliği de önemli bir araçtır. Fırsat eşitliği ilkesi eşit yetenek ve motivasyona sahip olan herkesin, hangi sınıftan gelirse gelsin, eşit başarı

¹²Ecer,A., E-Dergi Feniks ,63

http://dergi.aktiffelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:john-rawls-ve-qbir-adalet-teorisiq&catid=14:63&Itemid=22

¹³ Ecer,A., E-Dergi Feniks ,63

http://dergi.aktiffelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:john-rawls-ve-qbir-adalet-teorisiq&catid=14:63&Itemid=22

şansına sahip olmasını teminat altına alır. (Cevizci,2012:278) Herkese eşit eğitim imkânları sağlayarak, sosyal ayrıcalıkları önlemesi, toplumun geri kalanından kopmaya yol açacak ağır fakirliği ve işsizliği “tazmin” etmesi, sağlık ve emeklilik için sigortalar kurması gibi çeşitli düzenlemeler yapması adildir ve başlangıç pozisyonunda hiç kimse buna karşı çıkamaz. Yani eşitlik fakirlerin durumunu iyileştiriyorsa anlamlıdır, fakirlerin durumunu iyileşmesi girişimci ya da yönetici pozisyonların varlığına bağlıysa bu durumda sırf eşit olmak için eşit olmanın kendi başına bir değeri olmayacaktır. Önemli olan en alttakinin iyiliğidir ve en alttaki refahını her ne arttırıyorsa adil de odur.¹⁴

Sosyal adalet kavramına bu açıdan bakanların yanı sıra bu kavramı tam olarak betimlemenin imkânsız olduğunu, ayrıca bu kavramla amaçlanan sosyal eşitlik ve adil paylaşımın bir yanılısamadan ibaret olduğunu, savunan iktisat-hukuk felsefecileri de vardır. Bunların en önemlisi “Die Illusion der sozialen Gerechtigkeit” adlı kitabın yazarı ünlü iktisatçı liberal düşünür Friedrich August von Hayek’tir.

Hayek'e göre sosyal adalet kavramı, genelde toplumda birbirleriyle çatışma halinde olan çeşitli grupların kendi bireysel çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları ya da başvurdukları bir söylemdir. Ona göre ekonomi doğal düzeni sayesinde insan ihtiyaçlarını, bu amaca yönelik herhangi planlı bir insani organizasyondan daha büyük oranda karşılamaktadır. Hayek adil veya adil olmayan kavramlarının sadece ve sadece bireysel davranışlar ve onların sonuçları için geçerli olan kavramlar olduğu, bunların doğrudan ekonomik kavramlar olmadığı inancındadır. Sosyal adalet kavramının tesisi için bireylere bir takım davranış kalıplarının tesisi ekonomik pazarın tesisini tamamen bozar ve totalitarizmle sonuçlanır der. Hayek’e göre sosyal adalet kavramının genellikle Aristoteles’in adalet kavramındaki dağıtımcı adalet diye adlandırıldığını ve belki de kastedilenin bu kavramla daha iyi ifade edildiğini aynı zamanda dağıtımcının olmadığı yerde dağıtımsal adaletten söz edilemeyeceği bağlamında bir pazar ekonomisinin sonuçlarına niçin uygulanmadığını gösterdiğini belirtir.¹⁵

İlk bölümde Aristoteles’ten aldığımız ve Rawls-Hayek çatışmasına kadar getirdiğimiz sosyal adalet kavramını, ikinci bölümde “Önce Ekmek” adlı eser üzerinden somutlaştırmaya çalışacağız.

“ÖNCE EKMEK” EKSENİNDE SOSYAL ADALET

Orhan Kemal’in 1969 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı ve TDK Hikâye Ödülünü alan “Önce Ekmek” adlı eserini bu bölümde sosyal adalet sorunu

¹⁴ Ecer,A., E-Dergi Feniks ,63
http://dergi.aktiffelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:john-rawls-ve-qbir-adalet-teorisig&catid=14:63&Itemid=22

¹⁵ Hayek, Frederich A., “Sosyal Adaletin Kökenleri” Çev:Cevheri,M.Ali

kapsamında inceleyeceğiz. Bu anlamda ön plana çıkan öyküleri yeri geldikçe özetleyecek ve alıntılar ile sunmaya çalışacağız.

Kitapta genel olarak insan haklarına ve özellikle çocuk haklarına vurgu yapıldığını görüyoruz. “Bir Çocuk”, “Elli Kuruş” ve “Önce Ekmek” başta olmak üzere Orhan Kemal’in çocuk işçilere, çocukların yaşam şartlarına ve onların hayalleri ile gerçekleri arasındaki zıtlığa vurgu yaptığını gözlemliyoruz.

Eserde çevre tasvirlerinin taşıdığı önem kimi zaman hikâyenin de önüne geçerek anlatılması gerekeni ziyadesiyle anlatıyor. “Bir Çocuk” öyküsündeki şu girizgâh bu anlamda çok önemli:

“Bir çocuk yürüyordu caddenin sağ kaldırımında, Taksim'e doğru. Ayakları yalındı, kınnapla sımsıkı bağlanmış pantolonun paçaları lime lime. Yine böyle yazdan kalma bir kış günü. Harbiye'deki bir apartmanın çöplüğüne bulmuş, bacağına geçirmiş, bacağındaki daha parça parça kısa pantolonu da atmıştı çöplüğe. Gömlek adına, kirden muşambaya dönmüş, yer yer yırtıklardan esmer etinin gözüktüğü birtakım paçavralar. Saçları uzamıştı kirli kirli. Vız geliyordu Beyoğlu, İstiklal Caddesi, durmamacasına akıp geçen dolmuşlarla, trolleybüsler, kaldırımlarda omuz omuza kalabalık. Vız geliyordu caddenin iki yanında uzanan, iki sıra dağ gibi apartmanlar, apartmanların altlarındaki aydınlık vitrinler, karanlık vitrinler, yanıp sönen yarı aydınlık, yarı karanlık vitrinler... Parmaklarının arasındaki kara kâğıtlı bir “Yaka “ izmariti, somuruyor, dumanını iki sıradağ gibi uzanan apartmanların vurdumduymazlığına, bencilliğine, yanıp sönen, yanmayan, sönmemesine yanar vitrinlere, vizon, pelüş, astraganlarına bürünmüş kadınlara, kadınları kollarında korkunç bir kıskançlıkla çekip sürükleyen çatık kaşlı erkeklere savuruyordu.”

Önce Ekmek, kitapla aynı isme sahip öykü ile başlıyor. Önce Ekmek Ayten 'in hikayesidir. Bu hikayede okulunda çok başarılı olan ve doktor olma hayalleri kuran Ayten'in ev ekonomisine katkıda bulunmak için yani 'önce ekmek' için okulu bırakarak konfeksiyonda çalışmaya başlaması anlatılıyor. Hikâye daha ilk cümlelerinden eşitsizliğe vurgu yapıyor:

“Geceydi. Ayten, tavanda yanan ufacık ampulün ışığında sırtüstü uzanmıştı sedire. Elinde günlük bir gazetenin haftadan haftaya verdiği eklerden biri. Görmeden bakıyordu. Oysa neler yoktu ekin o sayfasında, genç kız kalplerini hoplatacak!..Eldivenlerden söz ediyordu ek. Kumaş, yün, saten, podanj, desenli, desensiz. On beş liradan yetmiş beş liraya kadar. Sonra pudriyerler. Gümüş, sarı maden. Yetmiş beş liradan üç yüz liraya kadar. Bilezik, tarak, çeşitli kolyeler, gece ayakkabıları, botlar, çantalar sonra gece elbiseleri, şapkalar, boneler, orlon, yün, naylon kazak, bluzlar, makyaj takımları, vazolar, şekerlikler, seramikler...”

Elindeydi ek, bakıyordu oysa, görmüyordu. Artık, ne olursa olsun okula bir tekme, çalışacaktı.”

Liberalizm insanların doğuştan eşit olmadıklarını, insanlar arasında yetenek, zekâ ve beceri farklılıkları olduğunu, yetenekli ve becerikli olanların bu yetenek ve becerilerini özgürce sergilemeleri, serbestçe mülk ve sermaye sahibi olup yatırım yapmaları gerektiğini toplumların da esasen bunların özgür girişimleri sayesinde gelişebildiklerini öğretir.¹⁶ Ancak hikâyemizde görülen odur ki Ayten yetenekli bir birey olmasına karşın bunu başaramamıştır. Çalışamayacak kadar zayıf durumda olan annesinin iş gücü açığını kapatarak küçük yaşta okulunu bırakmaya karar vermiştir. Aynı doğrultuda bir hikâye olan “İncir Çekirdeği”nde genç adam zor şartlar altında olsa dahi babası ile anasının yarattığı imkânlar ile bunu başarabilmiştir. Yine benzer bir hikâye olan “Elli Kuruş”ta ailesini geçindirmek için gazete satan, ilaç parası için yazardan borç alan son elli kuruşunu veremediği için ölen çocuğun hikâyesi anlatılır. Bu da şunu sormamıza sebeptir: Yetenek sahibi olmak her şeyin çaresi midir? Ayten’in iyi bir doktor olabileceken okulu bırakmak zorunda kalması, gazete satıcısı çocuk başarılı bir bilim insanı olabileceken ölmesi onların yeteneksizliği midir yoksa sistemin adaletsizliği midir?

“Çocuklar” hikâyesinde, diğer hikayelerdeki benzerliklerin yanı sıra zıtlıkların örneklendiğini görebiliriz. Sıradan bir çocuk kavgası gibi görünse de gelirin adaletsiz dağıtıldığı bir toplumda fırsat eşitliğine duyulan ihtiyaç anlatılmıştır. Her gün vitamin hapı alıp, tereyağı reçel ile büyütülen, ilerde babası tarafından hariciyeciyi yapılacak olan avukat oğlu ile mahallenin delikanlılarının izinde ilerleyen gücün her şey olduğuna inanan ileride güreşçi olmak isteyen çocuğun konuşmaları bu anlamda önem taşıyor.

“*Senin beybaban neci?*”

“*Boş ver. Ama Sülman Ağabey, yahu sen Sülman Ağabey'i gör de bak. Öyle fiyakalı ki. Kızlar kendiliklerinden tavlaniyorlar!*”

“*Beybabam beni hariciyeciyi yapacak!*”

“*O da ne?*”

“*Elçi yani. Bu yıl ilk'i bitirdim, sonra orta'ya, daha sonra da lise'yle Siyasal Bilgileri... Beybam diyor ki, boyuna Avrupa'da gezersin diyor. İnsan hariciyeciyi oldu mu bütün dünyayı gezermiş. Paris, New York, Roma, Berlin, Londra...Londra'daki Times Nehrini bilir misin sen ?*”

“*Sülman Ağabey bilir!*”

¹⁶ Özlem ,D.(2000) Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek. *Doğu Batı Dergisi (Hukuk ve Adalet Üstüne)* 13,11-25.

“Peki isterse elçi olabilir mi?”

“Öte bile geçer...”

“Siyasal Bilgileri bitirmiş mi?”

“Ne bileyim yahu? Bizim mahallenin bütün kızları bitiyor ona!”

Yine benzerlikleri ile dikkat çeken “Üçüncü” ve “Bir Çocuk” öykülerinde, daha iyi hayat şartlarına sahip olmak için özgürlüklerinden vazgeçerek hapisaneye girmek isteyen yaşamlar konu alınıyor. Bu noktada çalışmanın birinci bölümünde yaptığımız tartışmaya diğer bir açıdan bakabiliriz. Doğan Özlem'in “ Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek” makalesinde ifade ettiği gibi “*Yasalar önünde eşit sayılmak, yoksula anlamlı görünmemiştir. Evsiz barksız bir kimseye mülkiyet hakkı bir şey ifade etmemiştir.*”¹⁷ Yani “yoklar” eşitçe paylaştırıldığı halde gelir eşit paylaştırılmıyorsa ne olacak? Yine tekrarlamak gerekirse sosyal adaletten anlamamız gereken hem “yokların” hem de gelirin eşit dağılımı olmalıdır.

Kitapta öne çıkan bir başka konu ise işçi-işveren ilişkileri. “Pazartesi” adlı öyküde lise mezunu çalışan ile ilkokul 4'ten terk patronun ilişkisi konu alınmıştır. Patron, çalışan üzerinde kurduğu egemenlik ile ona kendine “eşek” ,”eşekoğlu eşek” gibi hakaretler ettirebilecek noktaya getirirken, benzer bir ilişkiyi “Coni”de de görebiliyoruz. Coni bir sinemanın getir-götür işlerini yapan ufacık tefecik -ki bu yetersiz beslenmeden ötürüdür- bir çalışandır. Patronu ona: “*Atla Çemberlitaş Sineması'na, ver şu kartı hesaba karşılık olarak para vereceklerdi. Al çabuk gel!*” der. Beyoğlu'ndan Çemberlitaş'a türlü numaralarla -çoğu zaman yürüyerek- gidip gelir. Geç kalırsa da , ki geç kalır azarı yer, hakaretlere maruz kalır.

Eserin bütününe bakıldığında ufak gibi gözükse de “Önce Ekmek”te Aytenlerin komşusu Hediye Nine'nin durumu konumuz kapsamında önem taşır nitelikte:

“*...Hediye Nine yıkıldım yıkılacak bir ahırda terk edilmiş, yetmişlik bir kadındı. Komşular elbirliğiyle yiyecek, arada eski teneke mangalında kömür ateşi, sırtına geçirecek üst baş vermeseler, yapayalnız çıldırmasa bile, acı rüzgârların kendini yerden yere vurduğu gecelerden birinde, belki de sabaha sağ çıkmazdı.*”

Toplumun yaşlılara ve çocuklara olan muamelesi daha sert ve ihmalkârdır.¹⁸ Zira iş gücü açısından sistem için bir değer ifade etmeyen etse dahi yetişkin bir bireye göre daha çok zorlanan yaşlılar ve çocuklardır. Simone de Beauvoir'in

¹⁷ Özlem ,D.(2000) Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek. *Doğu Batı Dergisi (Hukuk ve Adalet Üstüne)* 13,11-25.

¹⁸ Franklin,B.(1993) *Çocuk Hakları*, İstanbul:Ayrıntı Yayınları,16

sözleriyle: ” Yaşlı insanlarla ilgili olarak, bu toplumun sadece suçlu değil, doğrudan doğruya katildir...yaşlı insanlar sefalet...bezginliğe ve umutsuzluğa mahkum edilmişlerdir. Bu barbarca muameleyi, izlediğini iddia ettiği hümanist ahlakla uzlaştırmak için, yönetici sınıf, onları gerçek insanlar olarak görmeyi reddetme planını benimser; sesleri duyulursa, duyanlar bunların insan sesleri olduğunu kabul etmek zorunda kalacaklardır.”¹⁹ Bir devlet ister kendini sosyal devlet olarak tanımlasın ister tanımlamasın ona düşen bireylerine insan onuruna yaraşır şekilde hayat şartlarına sahip olmasını sağlamaktır.

“Mavi Taşlı Küpe”, çocuk yaşta görücü usulü ile evlendirilen Zeliha'nın öyküsüdür. Ondan kadın olmasının ispatı istenir kocası gerdek gecesi uyuduğu ve onu umursamadığı için kendini bıçaklayarak kanlı bezini uzatır kapı aralığından. Zeliha, kocasının çırağı ile arasında ilişkinin olduğunu öğrenen kocasını sokak ortasında bıçaklayarak hapishaneye girer. Yatıp çıkar ve çıktığında da yapabileceği tek meslek olan babasından öğrendiği arabacılığı yapmaya başlar. Zeliha artık kendine yeni bir düzen kurmuştur. Erkeklerin dünyasında kadın olarak var olmak yerine, kadınlığını erkeklığe feda eder.

“Onarımı yeni bitmiş yapının önünde hayvanın dizginlerini tıpkı tıpkısına bir erkek gibi çekti:

“Çüüüüüüüş!”

Araba durdu, atladı erkek yemenileriyle. Kırbacı tıpkı tıpkısına bir erkek gibi soktu yerine, yemenilerinin topuklarına bir erkek gibi basarak kıl torbayı, hayvanın yem torbasını aldı götürdü, hayvanın başına erkek gibi geçirdi...”

Sosyal adaletin toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisine burada vurgu yapmamız yerinde olacaktır. Kadınlar insanlığın yarısıdır.Yarısı olduğu gibi öteki yarı tarafından yüzyıllardır köle gibi sömürülüp görmezden gelinmiş, gerektiğinde namustur denilerek sözümlü ona el üstünde tutulmuş, gerektiğindeyse mal gibi alınıp satılmıştır. Hakaret olarak söylenen sözler onun bedeni üzerinden sarf edilmiştir., kadınlara biçilmiş kaftanlar ile hareket edenler aşağılanmıştır.Mavi Taşlı Küpe’de de bir örneğini gördüğümüz bu durum diğer değindiğimiz ilişkiler gibi hiç de bize uzak günümüze yabancı değildir. Herhangi bir sosyal ortamda da halen kadının değişen hayat koşullarını göz önüne alsak dahi benzer bir tutumla karşı karşıya olduğu ortadadır.*

¹⁹ Franklin,B.(1993) *Çocuk Hakları*, İstanbul:Ayrıntı Yayınları,16

“Yahu kadından arabacı olur mu?”

“Erkekten kadın oluyor da, kadından niye olmasın?”

“Kim o erkekten kadın?”

“Sen!”

“Oşt!”

“Ulan kayarto, evde yemeği kim pişiriyor? Çocuğun bezlerini kim yıkıyor? Ortalığı kim süpürüyor?”

....

Esnaf kahvehanesine göre, kadın kadındı, erkek erkek. Kadından arabacı olmamalıydı. Çalışmamalıydı kadın. Elinin hamuruyla ne diye burnunu sokuyordu erkek işine? Bu yüzden değil miydi erkeklerin yerini kadınların almaları, aile babalarının işsiz kalmaları?

Bir Anadolu kasabasında yaşananlar şehirde de yaşanabilir elbette. Sezai Bey'in düşünceleri de bunun göstergesi:

“Başını çevirdiği yerde birkaç kadın, kucaklarında çocuklar... Ne işleri vardı bu kadınların günün şu öğleye yakın saatinde, trolleybüs durağında? Ayaklarını kırıp evde otursalar da, kocalarıyla çoluk çocuklarının söküklelerini dikseler, çoraplarını yamasa yemeklerini pişirseler olmaz mıydı? Olurdu elbette ama, kocaları koca olmalıydı her şeyden önce. Kendisi nasıldı, kendisi? “Ah Sezai,” derdi karısı, “Canım Sezai. Dünyadaki bütün erkekler bir yana sen bir yanasın!”

En nihayetinde düzen kendini yenilemekte ustadır. Yaşananlar tekerrür ederken yine bir kesim eziliyor diğeri eziyor ve bir fırsat doğduğu anda roller değişiyor ve tekrar ezilen ebir kesim oluşuyor. Bu durum “Önce Ekmek”* ve “Sağış”teki gibi kuşaktan kuşağa olabileceği gibi “Taş”taki gibi Şarapçı Mehmet ile Yandım Ali gibi “Bir Çocuk”ta Ticaret Odasına kayıtlı adam ile çocuk ilişkisinde olduğu gibi rollerin ve durumların değişilmesi ile de olabilir.

* “ Beni düşündüler mi? Benim istikbalimi düşündüler mi? On beşimde yoktum boynuma işporta takılıp sokaklara salıverildiğimde. Benim canım yok muydu? Ben insan değil miydim? Ben okumak istemiyor muydum? Okuyan, birer meslek sahibi olan arkadaşlarıma hâlâ içim yanarak bakmam mı? Kim acıdı bana? Kim çekti benim nazımı?”

“ Floresanın gündüze çevirdiği lokantanın en ön masasındaki yuvarlak çeneli, iriyarı adam da çocuğa bakıyordu ters ters. O da bir zamanlar tıpkı bu çocuk gibi yalın ayaklarıyla etli etli basardı soğuk nisan kaldırımlarına. Onun da üstü başı bu çocuğunki gibiydi, o da bu çocuk gibi bakardı aydınlık lokantalarda karın doyuranlara aç gözlerle. Onda da ana, baba, hala, teyze hak getire. Hak getire ama açmıştı gözünü efendim! Su satmış, karamela satmış, kokoreççinin yanında çalışmış, küfe hamallığı yapmış, Çerkeşli Rasim'in yanında erkete beklemiş, Sultanahmet yangın yerlerinin vurucu kırıcı hırsızlarına Maçkalarda, Şişlilerde Hamalbaşılarda. Enselenmiş, mariz yemiş, ensesini kaşımış, yol kesmiş, adam soymuş, kafa atmış, bıçak yemiş, ama en sonunda da vurmuştu voliyi. Nerde? Nasıl? “Eeee... Fazla eşeleme, müteahhidim bugüne bugün. Kaydım var ya Ticaret Odası'nda!”

Rakısını yeniden yudumladı, seslendi:

“Garson!”

Garson siyahlar içinde, koştu:

“Evet beyim?”

“Kov şu piçi oradan!”

Önce Ekmek'in yayınlandığı yıllar 60lı yıllardır. Bu dönem aynı zamanda anayasamıza “sosyal devlet ilkesi”nin ilk defa girdiği yıllardır. Sosyal devlet ilkesinin anayasaya girip girmemesi daha önce de belirttiğim gibi bir önem taşımamaktadır. Zira bugün Hollanda gibi anayasasında bu ilke yazmayan ülkeler refah seviyesinin en yüksek olduğu ülkeler olabiliyorken²⁰ Türkiye gibi değiştirilmez ve hatta değiştirilmesi teklif dahi edilemez maddelerinde bu ilkeyi güvence altına almış ülkeler, refah seviyesi bakımından dünyada son sıralarda yer alabilir.²¹

²⁰ Özlem ,D.(2000) Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek. *Doğu Batı Dergisi (Hukuk ve Adalet Üstüne)* 13,11-25.

²¹ “Türkiye sosyal adalette sondan birinci”(2011,28Ekim).

<http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-sosyal-adalette-sondan-birinci-sirada.html>.

SONUÇ

Lise edebiyat öğretmenim “Sokakta ne varsa edebiyatta da o vardır.” sözünü sıkça tekrarları bize. “Önce Ekmek” bugün sürüp gitmekte olan bir düzende her an rastlayabileceğimiz ve belki de yaşadıklarımızın kısa da olsa yazıya dökülmüş halidir.

Orhan Kemal, üzerinde tartışılan ve tartışılmaya da devam edilecek bir kavram olan sosyal adaletin herkes için gerekli olduğunu pek çok hikâyesinde ve romanında anlatmaya çalışmıştır.

Sosyal adaleti sağlamak ne geliri ne de hakları eşitçe dağıtmakla biten bir durum değildir. Hem hakların hem de gelirin eşitçe dağıtıldığı ve aynı zamanda hoşgörü ve eşitlik anlayışının toplum bilincine yerleştirilmesinin şart olduğu bir anlayıştır.

Çalışmamı burada Sunay Akın’ın bir şiiri ile sonlandırmak isterim:

*“Kardeşiyle sokaklarda hep
bir örnek giydirilen sen
nasıl sevmezsin eşitliği
yürürken düşen çoraplarını
aynı hizaya getirmek için
annen değil miydi önünde diz çöken”²²*

²² “Çekmece”

KAYNAKÇA

- Cevizci, A.(2012) *Felsefeye Giriş*, İstanbul:Say Yayınları
- Franklin,B.(1993) *Çocuk Hakları*, İstanbul:Ayrıntı Yayınları
- Kuçuradi, İ. (2011) *İnsan Hakları:Kavramları ve Sorunları*,Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu
- Lafargue,P.(2009) *Tembellik Hakkı*, Ankara: Alter Yayınları
- Okşar,M.(2009). *Sosyal Adaletin Onuncu Köye Sürgünü. Ankara Barosu Dergisi.2*, 106-122
- Özguven,A(2003).*Sosyal Adalet,İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi,Cilt:2,Sayı:1-2,35-38*
- Özlem ,D.(2000) *Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek*. Doğu Batı Dergisi (Hukuk ve Adalet Üstüne) 13,11-25.
- Topakkaya A.(2009) "Sosyal Adalet Sadece Bir İdeal Midir?", Uluslararası Davraz Kongresi, , 29-31 Ekim 2009,Isparta.

İnternet Kaynakları:

- Ecer,A., E-Dergi Feniks ,63
http://dergi.aktiffelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:john-rawls-ve-qbir-adalet-teorisiq&catid=14:63&Itemid=22
- “Türkiye sosyal adalette sondan birinci”(2011,28Ekim).
<http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-sosyal-adalette-sondan-birinci-sirada.html>.